

Y Pwyllgor Cydraddoldeb, Llywodraeth Leol a Chymunedau
Equality, Local Government and Communities Committee
ELGC(5)-28-17 Papur 4 / Paper 4

Y Pwyllgor Cydraddoldeb,
Llywodraeth Leol a Chymunedau

04/10/2017

Annwyl Aelodau'r Pwyllgor,

Ymchwiliad i dlodi yng Nghymru: gwneud i'r economi weithio i'r rheini sydd ag incwm isel

Ysgrifennaf atoch mewn ymateb i'r gwahoddiad ffurfiol a dderbyniais gennych i gyfrannu tystiolaeth berthnasol i'ch cylch gorchwyl. Carwn ddiolch i chi am y cyfle i gyflwyno'r sylwadau isod. Wrth ohebu â mi ym mis Mehefin 2016 mynegodd Llywydd y Cynulliad ddymuniad i sicrhau nad yw ystyriaeth i'r Gymraeg yng ngwaith y pwyllgorau i'w gyfyngu i'r Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu'n unig. Yn hytrach, nododd y Llywydd y bwriad y byddai'r holl bwyllgorau yn ystyried y Gymraeg yng nghyd-destun eu cylchoedd gwaith. Croesawaf felly'r gwahoddiad hwn fel arwydd clir fod yr egwyddor hon yn greiddiol i waith eich Pwyllgor.

Hoffwn bwysleisio'r pwyntiau canlynol:

- Mae data penodol am lefelau incwm siaradwyr y Gymraeg yn brin. Er hyn, mae'r data sydd gennym yn awgrymu bod sefyllfa cyflogaeth siaradwyr y Gymraeg yn y sector preifat yn fwy bregus nag yn y sector cyhoeddus, yn enwedig i bobl ifanc (gweler adran 2 isod);

Comisiynydd y Gymraeg
Siambrau'r Farchnad
5-7 Heol Eglwys Fair
Caerdydd CF10 1AT

0845 6033 221
post@comisiynyddygybraeg.org
Croesewir gohebiaeth yn y Gymraeg a'r Saesneg

comisiynyddygybraeg.org

Welsh Language Commissioner
Market Chambers
5-7 St Mary Street
Cardiff CF10 1AT

0845 6033 221
post@welshlanguagecommissioner.org
Correspondence welcomed in Welsh and English

welshlanguagecommissioner.org

- Dadleuir yn gyffredinol fod cydgysylltiad rhwng economi a hyfywedd cymunedau Cymraeg eu hiaith. Mae'n debyg bod economi gwan, diffyg cyfleoedd cyflogaeth a phrinder tai fforddiadwy yn sbarduno allfudiad siaradwyr y Gymraeg - ac yn enwedig pobl ifanc - o'r ardaloedd gwledig, ac i mewn i ddinasoedd yng Nghymru a'r tu fas i Gymru. Fodd bynnag, mae angen brys am ragor o ddata am symudedd siaradwyr y Gymraeg er mwyn deall y tueddiadau hyn yn well (gweler adran 3 isod);

- Dros y blynyddoedd bu llawer o argymhellion ynghylch sut mae modd sicrhau bod yr economi a'r Gymraeg yn gweithio'n well er budd ei gilydd. Gellir tynnu sylw at rai datblygiadau cadarnhaol yn dilyn yr argymhellion hyn. Er hyn, ceir hefyd lle i wella. Er enghraifft:
 - prin yw gwerthusiadau effaith y prosiectau a ariennir;
 - mae angen am ragor o graffu systematig ar gynnydd yn erbyn ymrwymadau strategol Llywodraeth Cymru ynghylch y Gymraeg mewn strategaethau economaidd lefel uchel;
 - mae sicrhau bod awdurdodau lleol yn rhoi ystyriaeth i'r Gymraeg wrth gynllunio a hybu datblygiad economaidd lleol yn her barhaus. Mae angen craffu ar effaith Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 a'r safonau hybu a llunio polisi i fynd i'r afael â'r her hwn;
 - ni ddatblygwyd hyd yn hyn dull o dracio symudedd siaradwyr y Gymraeg, yn enwedig pobl ifanc. Ceir rhai amcanestyniadau o dueddiadau'r dosbarthiad daearyddol o siaradwyr Cymraeg yn y dyfodol. Er hyn, nid yw hi'n glir a yw'r amcanestyniadau hyn yn ystyried bob tro y tueddiadau mwy cyffredinol sydd wedi eu hadnabod yn Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol (2017) (gweler adran 4 isod);

- Mae goblygiadau ymadawiad y DU o'r Undeb Ewropeaidd ar gyfer cymunedau Cymreig, a chymunedau Cymraeg eu hiaith yn benodol, yn peri gofid. Croesawaf ddatganiad clir Llywodraeth Cymru bod gwarchod buddiannau

sectorau megis amaethyddiaeth yn flaenoriaeth. Wrth i'r broses o ymadael â'r UE fynd yn ei blaen, mae'n hanfodol fod ei effaith ar y Gymraeg yn derbyn sylw priodol. Mae'n gwbl allweddol nad yw Brexit yn arwain at ddirywiad yn sefyllfa economaidd siaradwyr y Gymraeg a chymunedau Cymraeg eu hiaith. Yn hytrach, dylid sicrhau bod gweithdrefnau cymorth newydd, a ddaw yn lle'r gweithdrefnau Ewropeaidd presennol, yn atgyfnerthu cefnogaeth iddynt (gweler adran 5 isod).

1. Cyd-destun yr ymateb hwn

Prif nod y Comisiynydd wrth arfer ei swyddogaethau yw hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg. Wrth wneud hynny bydd y Comisiynydd yn ceisio cynyddu defnydd o'r Gymraeg yng nghyswllt darparu gwasanaethau, a thrwy gyfleoedd eraill. Yn ogystal, bydd yn rhoi sylw i statws swyddogol y Gymraeg yng Nghymru a'r dyletswyddau statudol i ddefnyddio'r Gymraeg drwy osod safonau.

Mae dwy egwyddor yn sail i waith y Comisiynydd sef

- na ddylid trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg yng Nghymru a
- dylai personau yng Nghymru allu byw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg os ydynt yn dymuno gwneud hynny.

Un o amcanion strategol y Comisiynydd yw dylanwadu ar yr ystyriaeth a roddir i'r Gymraeg mewn datblygiadau polisi. Darperir sylwadau yn unol â'r cylch gorchwyl hwn gan weithredu fel eiriolwr annibynnol ar ran siaradwyr Cymraeg yng Nghymru. Mae'r ymagwedd hon yn cael ei harddel er mwyn osgoi unrhyw gyfaddawd posibl ar swyddogaethau'r Comisiynydd ym maes rheoleiddio, a phe byddai'r Comisiynydd yn dymuno adolygu'n ffurfiol berfformiad cyrff unigol yn unol â darpariaethau'r Mesur.

Yn unol â hynny, cynigir isod sylwadau mewn perthynas â chylch gorchwyl yr ymchwiliad.

Canolbwynt yr ymchwiliad presennol yw hyd a lled problem cyflog isel yng Nghymru, a dulliau o wella sefyllfa'r unigolion ag incwm isel trwy strategaethau economaidd a chynlluniau cyflogadwyedd. Gofynnir hefyd am sylwadau ar sut i greu twf economaidd sy'n fwy cynhwysol ac o fudd cyfartal i bobl ledled Cymru; a sut i fynd i'r afael ag anghydraddoldebau economaidd rhwng gwahanol grwpiau o bobl. Fe'm gwahoddwyd i gyfrannu tystiolaeth am yr agweddau hyn mewn ardaloedd gwledig a chymunedau Cymraeg eu hiaith.

2. Lefel incwm siaradwyr y Gymraeg

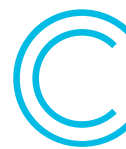
Mae data penodol am lefelau incwm siaradwyr y Gymraeg yn brin. Yn 2013, casglodd tîm ymchwil WISERD fod siaradwyr y Gymraeg yn manteisio ar gyflog gwell yn y sector cyhoeddus. Fodd bynnag, dadleuodd yr ymchwil fod cyflog siaradwyr y Gymraeg yn y sector preifat yn is ar gyfartaledd na chyflog y gweithwyr nad ydynt yn medru'r Gymraeg, a hynny yn raddol oherwydd proffil oedran ifancach siaradwyr y Gymraeg yn y sector hwn.¹ Mae'r data prin sydd gennym felly yn awgrymu bod sefyllfa gyflogaeth siaradwyr y Gymraeg yn y sector preifat yn fwy bregus nag yn y sector cyhoeddus, yn enwedig i bobl ifanc. Byddwn yn awgrymu i'r Pwyllgor gysylltu ag awduron yr ymchwil hwn, Dr Stephen Drinkwater a Dr Robin Mann, am ragor o fanylion.

Fodd bynnag, gallaf dynnu sylw'r Pwyllgor at ddadleuon cyffredinol ynghylch y ffactorau economaidd sy'n debygol o ddylanwadu ar sefyllfa siaradwyr y Gymraeg; argymhellion a champau a gymerwyd hyd yma i fynd i'r afael â'r heriau; a'r angen i ymrwymo sylw penodol i effaith Brexit ar gymunedau Cymraeg eu hiaith.

3. Dadleuon cyffredinol ynghylch y ffactorau economaidd sy'n debygol o ddylanwadu ar sefyllfa siaradwyr y Gymraeg

¹ WISERD, Advantage for Welsh speakers in some parts of the Labour Market

<http://www.wiserd.ac.uk/news/media/press-releases/advantage-welsh-speakers-some-parts-labour-market/>

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Fel y nodais yn fy Adroddiad 5 Mlynedd cyntaf (2016) 'bu cryn dipyn o drafod dros y blynyddoedd diwethaf ynghylch y cyswllt rhwng y Gymraeg a'r economi'. Ceir adroddiadau ymchwil sy'n ystyried y mater.² Gwelir hefyd sylw cyson i'r cydgysylltiad rhwng y Gymraeg a'r economi yn strategaethau iaith Llywodraeth Cymru.³

Ceir rhai casgliadau cyffredin ar draws y ffynonellau uchod ynghylch y tueddiadau a heriau economaidd sy'n effeithio ar hyfywedd cymunedau Cymraeg eu hiaith. Yn bennaf, dadleuir yn gyson fod economi gwan, diffyg cyfleoedd cyflogaeth a phrinder tai fforddiadwy yn sbarduno allfudiad siaradwyr y Gymraeg - ac yn enwedig pobl ifanc - o'r ardaloedd gwledig, ac i mewn i ddinasoedd yng Nghymru a'r tu fas i Gymru.

Dylid nodi na wyddys i sicrwydd faint o siaradwyr Cymraeg sy'n gadael eu cymunedau bob blwyddyn, nac ychwaith i ble mae'r siaradwyr Cymraeg yn symud. Dylid cofio hefyd bod amryw o ffactorau wrth wraidd sefyllfa bresennol y Gymraeg, er enghraifft effaith addysg cyfrwng Cymraeg. Er hyn, mae'r tueddiadau demograffeg ers 1981 yn ymddangos fel pe bai'n cefnogi'r dadleuon uchod. Rhwng 1981 a 2011 gwelwyd gostyngiad trawiadol mewn canrannau a niferoedd o siaradwyr y Gymraeg yn yr ardaloedd gwledig hynny lle mae'r iaith yn draddodiadol ar ei chryfaf – er enghraifft yng Ngwynedd, Ynys Môn, Sir Gaerfyrddin, Ceredigion a Powys. I'r gwrthwyneb, dros yr un cyfnod bu cynnydd yng nghanran siaradwyr y Gymraeg yn yr awdurdodau lleol megis Torfaen, Casnewydd a Chaerdydd.

Nid yw'r Cyfrifiad yn casglu data am siaradwyr y Gymraeg yng ngwledydd eraill Prydain. Er hyn, amcangyfrifwyd yn 2012 bod colled net o rhwng 1,200 a 2,200 o

² [Cynyddu Nifer y Cymunedau lle Defnyddir y Gymraeg fel Prif Iaith](#) (Rhagfyr 2013); [Adroddiad y Grŵp Gorchwyl a Gorffenn ar yr Iaith Gymraeg a Datblygu Economaidd](#) (Ionawr 2014); Prifysgol Bangor, [Defnyddio'r Gymraeg yn y Gymuned](#). [Astudiaeth Ymchwil](#) (Hydref 2015); Adroddiad y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol [Iaith, Gwaith a Gwasanaethau Dwyieithog](#) (Mehefin 2016); Adroddiad gan Weithgor y Cyfrifiad i Gyngor Sir Caerfyrddin, [Y Gymraeg yn Sir Gâr](#) (Mawrth, 2014); Comisiynydd y Gymraeg, [Potensial y Gymraeg i gyfrannu at wireddu amcanion Rhaglenni Ariannu Ewropeaidd 2014-2020](#); Mentrau Iaith Cymru, [Cynllun Marchnad Lafur Cyfrwng Cymraeg](#).

³ [Iaith Pawb: Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar Gyfer Cymru Ddwieithog](#) (2003); [Iaith fyw: iaith byw - Strategaeth y Gymraeg 2012-17](#) (Mawrth 2012); [Iaith fyw: iaith byw – Bwrw mlaen](#) (Awst 2014); [Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr](#) (2017).

siaradwyr Cymraeg rhugl bob blwyddyn, a bod hyn yn ganlyniad allfudo o Gymru.⁴ Yn ôl amcangyfrifon 2011/12, roedd ychydig dros draean y rhai hynny a oedd yn gadael Cymru bob blwyddyn yn bobl ifanc rhwng 16 a 24 oed (tua 37 y cant o'r holl allfudwyr).⁵ Sylwodd adroddiad yr Athro Hazelkorn yn 2015 'ar lefel y myfyrwyr sy'n hanu o Gymru sy'n symud allan o Gymru'; a thuedd graddedigion â chymwysterau uwch i ymfudo, yn gysylltiedig â phrinder cyfleoedd cyflogaeth.⁶ Mae'n anorfod y bydd cyfran o'r rhain sy'n allfudo yn siaradwyr Cymraeg. Nid oes gwybodaeth ar gael am y niferoedd sy'n dychwelyd i Gymru ar ôl graddio.⁷

4. Argymhellion a chamau a fu hyd yn hyn i fynd i'r afael a'r heriau

Mae'r ymchwil a fu ar y pwnc yn gytûn bod rhaid rhoi troedle economaidd i'r Gymraeg er mwyn gwrthdroi'r tueddiadau presennol a sicrhau bod cymunedau Cymraeg eu hiaith yn ffynnu. Cydnabyddir nad yw'n dasg syml. Fel y nododd y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, mae'r datrysiadau a gynigwyd hyd yn hyn 'yn cyffwrdd ag ystod eang iawn o ymyraethau posib ym maes addysg, trosglwyddiad a defnydd yr iaith, hyfforddiant, cymorth i fusnes, strategaethau economaidd rhanbarthol, strategaethau datblygu economaidd lleol, gwerth yr iaith Gymraeg fel erfyn masnacha, rôl gweithleoedd cyhoeddus fel meithrinfeydd i'r iaith ac ati.'⁸ Dros y blynyddoedd siaradwyd ymysg pethau eraill am yr angen i:

- gwella sut mae'r awdurdodau lleol yn rhoi ystyriaeth i'r Gymraeg wrth gynllunio a hybu datblygiad economaidd lleol, gan gynnwys eu swyddogaethau cynllunio cyflogaeth, gwario arian cyhoeddus a darparu gwasanaethau;
- datblygu a gweithredu strategaeth economaidd-ieithyddol ar gyfer ardaloedd penodol – 'parthau iaith economaidd arbennig' – ar gyfer siroedd Môn,

⁴ Ystadegau ar gyfer Cymru, *Cyfrifiad 2011: Y Canlyniadau Cyntaf am yr Iaith Gymraeg* (11 Rhagfyr 2012).

⁵ StatsCymru, Llifioedd mudo yng Nghymru a gyda gwledydd DU, yn ôl tarddiad a chyrchfan (2015).

⁶ Yr Athro Ellen Hazelkorn, *Tuag at 2030 - Fframwaith ar gyfer datblygu system addysg ôl-orfodol o'r radd flaenaf i Gymru. Adroddiad terfynol* (2016), t. 22.

⁷ Llywodraeth Cymru, *Adolygiad o'r dystiolaeth mewn perthynas â'r Strategaeth ar gyfer y Gymraeg* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2012), t. 59.

⁸ Y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, *Iaith, Gwaith a Gwasanaethau Dwyieithog* (Mehefin 2016), t.27

Gwynedd, Ceredigion, Caerfyrddin ac ardaloedd perthnasol cyfagos, gyda ffocws ar drefi Bangor, Aberystwyth, Caerfyrddin a Llanelli;

- sicrhau 'mewnbwn ieithyddol' wrth ddatblygu cynlluniau eangach, fel datblygiad Dinas-Ranbarth Bae Abertawe;
- hybu ymddiriedolaethau datblygu cymunedol (fel y Galeri Caernarfon) ac ystyried datblygu rôl mentrau cymdeithasol a Mentrau Iaith mewn datblygu economaidd;
- manteisio ar fuddsoddiad o'r Cronfeydd Strwythurol Ewropeaidd ar gyfer 2014-2020 er mwyn hybu datblygiadau allai fod yn llesol o safbwynt ardaloedd y canrannau uchel;
- gwella data am ddsbarthiad daearyddol siaradwyr y Gymraeg a datblygu dulliau o dracio symudedd pobl ifanc.

Nododd y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol nad yw hi'n glir bob tro 'i ba raddau y gweithredwyd ar yr argymhellion ... na pha wahaniaeth wnaethant hyd yn hyn'.⁹ Teg dweud y gwyddom am rai enghreifftiau o ymyraethau cadarnhaol. Yn 2014 cyhoeddwyd buddsoddiad o £1.6 miliwn yn yr iaith Gymraeg dros gyfnod o ddwy flynedd.¹⁰ Clustnodwyd rhan o'r cyfanswm hwnnw i gefnogi prosiect peilot yn Nyffryn Teifi 'er mwyn rhoi prawf ar ddull o wella sut caiff gwasanaethau busnes eu darparu' a sefydlu Cymorthfeydd Busnes Cymraeg a Chronfa i Gefnogi Busnesau Bach a Chanolig Cymraeg.¹¹ Roedd y gronfa yn cynnwys hefyd £750,000 i gefnogi gwaith y Mentrau Iaith o hybu'r defnydd o'r iaith yn y gymuned. Yn 2015-16 dosbarthwyd dros £1.5m i chwech o Ganolfannau Cymraeg ac Ardaloedd Dysgu drwy Grant Buddsoddi Cyfalaf Bwrw Mlaen.¹² Mis Awst eleni clustnodwyd cronfa o £400,000 i helpu mentrau bach a chanolig i fod yn fwy dwyieithog gan adeiladu ar

⁹ Y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, *Iaith, Gwaith a Gwasanaethau Dwyieithog* (Mehefin 2016), t.26-27.

¹⁰ BBC Cymru Fyw, Buddsoddiad newydd o £1.6m i'r iaith Gymraeg (17 Mehefin 2014)
<http://www.bbc.co.uk/cymrufyw/27885949>

¹¹ Llywodraeth Cymru, *Iaith fyw: iaith byw - Strategaeth y Gymraeg 2012–17. Adroddiad blynyddol 2015–16* (2016) t. 4.

¹² Llywodraeth Cymru, Chwe Chanolfan Gymraeg i gael hwb o £1.5m (02 Mehefin 2015)
<http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2015/150603-welsh-language-centres/?lang=cy>

ganfyddiadau'r cynllun peilot yn Nyffryn Teifi.¹³ Mae cytundeb y gyllideb cytunwyd yn diweddaraf rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru yn cynnwys '£2miliwn yn rhagor ar gyfer cymorth ysgrifenyddiaeth a buddsoddi i ranbarth economaidd newydd 'Arfor' yn y Gorllewin'.¹⁴

Er gwaethaf y datblygiadau cadarnhaol a nodwyd uchod, ceir hefyd lle i wella. Er enghraifft, prin yw gwerthusiadau effaith y prosiectau a ariennir. Ymysg eithriadau pwysig, ceir [Gwerthusiad o draweffaith economaidd a diwylliannol Canolfan Soar, Merthyr Tudful](#) (2015) sy'n amlygu cyfraniad cadarnhaol y Ganolfan at y seilwaith economaidd a'r gymdeithasol leol. Gellir dadlau fod angen rhagor o werthusiadau o'r fath er mwyn adeiladu sail o dystiolaeth ar gyfer ymyraethau yn y dyfodol. Yn fwy cyffredinol, gellir dadlau hefyd fod angen craffu'n systematig ar gynnydd yn erbyn ymrwymadau strategol lefel uchel Llywodraeth Cymru – er enghraifft, ei llwyddiant i wireddu uchelgais [Ffyniant i Bawb: y strategaeth genedlaethol](#) i 'ddatblygu cymunedau, diwylliant ac iaith sy'n gydnerth'. Mae sicrhau bod awdurdodau lleol yn rhoi ystyriaeth i'r Gymraeg wrth gynllunio a hybu datblygiad economaidd lleol yn her barhaus. Dadleuodd Llywodraeth Cymru yn ddiweddar fod fframwaith Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 yn gosod dyletswydd ar awdurdodau lleol i wneud.¹⁵ Serch hynny, amser a ddengys effaith gwirioneddol y fframwaith hwnnw, a dylid craffu'n fanwl ar ganfyddiadau gwaith Archwilydd Cyffredinol Cymru wrth iddo asesu i ba raddau y mae corff wedi gweithredu yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy. Yn yr un modd, amser a ddengys beth fydd effaith safonau hybu a llunio polisi sy'n weithredol ar gyfer awdurdodau lleol ers mis Mawrth 2016.

Yn ogystal, er gwaethaf galwadau cyson, ni ddatblygwyd hyd yn hyn dull o dracio symudedd siaradwyr y Gymraeg, yn enwedig pobl ifanc. Wrth ymateb i argymhelliad y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, cytunodd Llywodraeth Cymru i

¹³ Llywodraeth Cymru, £400,000 i gefnogi'r defnydd o'r Gymraeg mewn busnesau bach (02 Awst 2017) <http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2017/support-use-of-welsh-within-small-businesses/?skip=1&lang=cy>

¹⁴ Llywodraeth Cymru, [Cytundeb y Gyllideb rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru](#) (01 Hydref 2017).

¹⁵ Y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, *Iaith, Gwaith a Gwasanaethau Dwyieithog* (Mehfin 2016), t. 13.

gynnwys adran ar dueddiadau'r dosbarthiad daearyddol o siaradwyr Cymraeg dros y 25 mlynedd nesaf yn ei hadroddiad cyntaf ar dueddiadau tebygol y dyfodol dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol 2015.¹⁶ Mae [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol](#) y Llywodraeth a gyhoeddwyd yn 2017 yn sylwi ar dueddiadau demograffeg siaradwyr y Gymraeg hyd yn hyn, ond nid oes ymgais i ragweld y tueddiadau dros y blynyddoedd i ddod.¹⁷ Mae hyn er gwaethaf y ffaith fod yr adroddiad sy'n amcangyfrif newidiadau poblogaeth fesul ardal yn rhagweld effaith gynyddol mudo ar boblogaeth Cymru, a'r angen am ragor o dai, a hynny ar frys.¹⁸ Fodd bynnag, cyhoeddwyd [Amcanestyniad a thaflywyr nifer y siaradwyr Cymraeg 2011-2050](#) i gyd-fynd â thargedau [Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr](#). Mae'r ddogfen hon yn hynod o ddefnyddiol. Er hyn, mae'n ymddangos bod yr amcanestyniadau ynghylch y ffactorau megis mudo wedi eu seilio ar dueddiadau'r gorffennol.¹⁹ Os felly, gellir dadlau nad ydynt yn adlewyrchu ar bob adeg y tueddiadau sydd wedi'u hadnabod yn [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol](#).

5. Effaith Brexit ar gymunedau Cymraeg eu hiaith

Wrth ystyried hyfywedd economaidd cymunedau Cymraeg eu hiaith ni ellir peidio â sôn am effaith Brexit. Gwyddom o Gyfrifiad 2011 ac ymchwil pellach²⁰ bod amaethyddiaeth, lletygarwch a gwasanaethau bwyd ymysg y sectorau sydd â niferoedd a chanrannau uchel o siaradwyr y Gymraeg.²¹ Fel y mae Llywodraeth Cymru yn ei gydnabod, dyma'r meysydd cyflogaeth sy'n cynnal cymunedau mewn ardaloedd gwledig lle mae canrannau a niferoedd o siaradwyr y Gymraeg yn

¹⁶ Y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, *Iaith, Gwaith a Gwasanaethau Dwyieithog* (Mehafin 2016) t. 15

¹⁷ [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol Llywodraeth Cymru 2017: Cymdeithas a Diwylliant](#) (5 Mai 2017).

¹⁸ [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol Llywodraeth Cymru 2017: Cymdeithas a Diwylliant](#) (5 Mai 2017); [Tueddiadau'r dyfodol, 2017: Poblogaeth](#) (5 Mai 2017).

¹⁹ Gweler tudalen 4 yr adroddiad.

²⁰ Llywodraeth Cymru, *Anghenion o ran sgiliau Cymraeg mewn wyth sector* (2014).

²¹ Amaethyddiaeth, egni a dwr yw'r diwydiannau sydd â'r ganran uchaf o weithwyr sy'n gallu siarad Cymraeg (29.5 y cant). Cyflogir hefyd niferoedd a chanrannau uchel o siaradwyr y Gymraeg gan y diwydiant dosbarthu, llety a gwasanaethau bwyd – tua 44,000 sef tua 15 y cant o weithlu'r sector.

<http://gov.wales/docs/statistics/2013/131129-welsh-language-labour-market-en.pdf>

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

draddodiadol uchel ond lle maent wedi gostwng dros y degawd diwethaf.²² Os derbynnir casgliadau ymchwil WISERD (gweler uchod), mae cyflogaeth siaradwyr y Gymraeg yn y sectorau preifat hyn yn gymharol fwy bregus yn nhermau incwm nag yn y sector cyhoeddus.

Mae cefnogaeth ariannol yr UE i Gymru'n bellgyrhaeddol, yn enwedig yn y sector amaethyddiaeth: '[m]ewn termau cyllidebol, mae Cymru ar ei hennill o fod yn aelod o'r UE'.²³ Yn ogystal â chronfeydd megis Cronfa'r Môr a Physgodfeydd Ewrop, a Chronfeydd Strwythurol yr UE ceir rhaglenni sy'n darparu cymorth yn benodol i gymunedau gwledig. Mae'r rhain yn cynnwys taliadau o dan Bolisi Amaethyddol Cyffredin, sef cynllun cymorthdaliadau o £200-£274 miliwn y flwyddyn i ffermwyr a thirfeddianwyr Cymru.²⁴ Ceir hefyd cymorth ariannol trwy Raglen Datblygu Gwledig, sy'n darparu '£957 miliwn i gefnogi busnesau, ffermwyr, cefn gwlad a chymunedau mewn ardaloedd gwledig'.²⁵

Er ni wyddys ar hyn o bryd beth fydd y strwythur a maint y cymorth i'r sector yn dilyn ymadael â'r UE, mae goblygiadau posibl ar gyfer cymunedau Cymreig, a chymunedau Cymraeg eu hiaith yn benodol, yn peri gofid. Dadleuodd Llywodraeth Cymru os bydd unrhyw rwystr yn codi rhag i fusnesau Cymreig gael mynediad at y Farchnad Sengl, y 'bydd sector ffermio a bwyd Cymru yn wynebu bygythiad uniongyrchol' o ganlyniad i lefel uchel Tariff Allanol Cyffredin yr UE ar gynnyrch amaethyddol.²⁶ Yn ôl tystiolaeth a gyflwynwyd yn ddiweddar i Bwyllgor yr Undeb Ewropeaidd Tŷ'r Arglwyddi, mae 92 y cant o allforion y sector yn mynd i'r UE.²⁷ Clywodd y Pwyllgor am bwysigrwydd diwylliannol y sector amaethyddiaeth, yn

²² *Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr* (2017), t. 16.

²³ Awgrymodd ymchwil Prifysgol Caerdydd [Wales and the EU Referendum: Estimating Wales' Net Contribution to the European Union](#) ffigur o £659 miliwn yn 2014. Yn ôl Llywodraeth Cymru ar hyn o bryd mae Cymru yn derbyn tua £680 miliwn o gyllid yr UE bob blwyddyn (Diogelu Dyfodol Cymru, 2017).

²⁴ Mae'r union ffigwr yn amrywio: Llywodraeth Cymru, [Cronfeydd yr UE yng Nghymru](#) (18 Mai 2017); Llywodraeth Cymru, Diogelu Dyfodol Cymru (2017), t. 21; Full Fact, [Is Wales getting the best deal out of the EU?](#) (5 Mehefin 2014).

²⁵ Llywodraeth Cymru, [Cronfeydd yr UE yng Nghymru](#) (18 Mai 2017).

²⁶ Llywodraeth Cymru, Diogelu Dyfodol Cymru (2017), t. 21.

²⁷ Tŷ'r Arglwyddi, Pwyllgor yr Undeb Ewropeaidd, [Brexit: devolution](#) (Mehefin, 2017) t.29.

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

enwedig fel cadarnle'r Gymraeg, ac effaith 'ddinistriol' bosibl Brecsit ar gymunedau gwledig sy'n economaidd fregus.²⁸ Afraid dweud bod sectorau eraill hynod o bwysig i'r Gymraeg, megis sector diwydiannau creadigol, hefyd yn debygol o golli cyfleodd i fanteisio ar gefnogaeth ariannol.²⁹

Yn y cyd-destun hwnnw, croesawaf ddatganiad clir Llywodraeth Cymru bod gwarchod buddiannau'r diwydiant yn sgil ymadawiad y DU o'r Undeb Ewropeaidd yn flaenoriaeth.³⁰ Wrth i'r broses o ymadael â'r UE fynd ar ei flaen, mae'n hanfodol fod ei effaith ar y Gymraeg yn derbyn sylw priodol. Mae'n gwbl allweddol nad yw Brecsit yn arwain at ddirywiad yn sefyllfa economaidd siaradwyr y Gymraeg a chymunedau Cymraeg eu hiaith. Yn hytrach, dylid sicrhau bod gweithdrefnau cymorth newydd, a ddaw yn lle'r gweithdrefnau Ewropeaidd presennol, yn atgyfnerthu'r gefnogaeth iddynt.

Hyderaf y bydd y sylwadau uchod o ddefnydd.

Yr eiddoch yn gywir,

Meri Huws

Comisiynydd y Gymraeg

²⁸ Ty'r Arglwyddi, Pwyllgor yr Undeb Ewropeaidd, [Brexit: devolution](#) (Mehefin, 2017) t.32.

²⁹ Er enghraifft, cefnogwyd cynharchiad llwyddiannus S4C Y Gwyll trwy gronfa Ewropeaidd 'EU's MEDIA programme' ac 'Ewrop Creadigol' yn diweddarach.

³⁰ *Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr* (2017), t. 62.